

Гура Н. П.,

кандидат філологічних наук, доцент
Запорізького національного технічного університету

МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ОБРАЗУ АХЕЙСЬКОЇ ЦАРІВНИ В ДРАМІ І. ЛАНГНЕР «ІФІГЕНІЯ ПОВЕРТАЄТЬСЯ»

Анотація. У статті досліджується рецепція міфу про Іфігенію німецького драматурга Ільзе Лангнер. Основна увага сфокусована на трансформації образу головної героїні, якої вона зазнала в німецькій літературі першої половини ХХ ст.

Ключові слова: міф, міфологічний сюжет, інтерпретація, драма, образ, героїня.

Постановка проблеми. Чергове звернення німецьких письменників до Троянського циклу міфів, цього разу пов'язане з надією знайти відповіді на питання, які поставив перед людиною післявоєнний час. Усе змінилось й здається втраченим; усюди хаос і розлад, злидні і розруха. Моральні норми й правила, які раніше вважалися непорушними, – знехтувані. Але, незважаючи на жахи фашизму й післявоєнні труднощі, «людина не повністю втрачена, – стверджувала І. Лангнер, німецька письменниця й драматург першої половини ХХ століття, – поки не втрачена її здатність до співпереживання й співчуття» [3, с. 4]. Звернувшись до античного матеріалу, драматург виходить з найпотаємнішого, що є в людини, – первісного досвіду й реалізує закладену в міфі можливість до узагальнення й універсалізації.

Сьогодні, коли провідні літературознавці активно звертаються до творчості несправедливо забутих авторів, намагаються позбутися інформаційних лакун шляхом детального вивчення їх літературної спадщини, постать Ільзе Лангнер привертає дедалі більший дослідницький інтерес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Довгий час твори німецької письменниці залишалися маловідомими широкому загалу та були на периферії уваги сучасних літературознавців. М. Мелхерт пояснює це тим, що розквіт таланту авторки припав на «епоху нацизму, який змусив її надовго замовкнути, а після закінчення війни їй не вдалося повернутися» [1, с. 144]. Тільки в кінці ХХ ст. в німецькій літературній критиці з'явилися дві ґрунтовні монографії Б. Шульте [2] (1999) та М. Мельхерт [3] (2002), присвячені життєвому шляху та творчій спадщині Ільзе Лангнер. Увага американської дослідниці К. Маршал [4] сфокусована на феміністичних ідеях драми «Клітемнестра». Оскільки драми І. Лангнер так і не були перекладені на українську мову, то в сучасному вітчизняному літературознавстві спостерігається відсутність літературно-критичної рецепції творчості письменниці.

Формування мети статті. Мета статті полягає в дослідженні інтерпретації міфу про Іфігенію німецької письменниці, що, в свою чергу, допоможе узагальнити трансформаційні процеси, яких цей сюжет зазнав в першій половині ХХ ст.

Вклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Задум І. Лангнер «Іфігенія повертається» [5] припав на 1938 рік, а остаточна редакція п'єси датована 1948 роком. Як і Г. Гауптмана, письменницю значною мірою цікавила кінцівка міфу про нащадків Атрея, де повернення стало не щасливим фіналом, а початком нового витка дії. Повернення в Мікени дітей Агамемнона настало відправним пунктом дослідження письменниці центральних проблем повоєнного часу.

По закінченні війни Німеччина була в руїнах, та потребувала «відбудови» й перегляду життєвих цінностей та орієнтирів, тому І. Лангнер у драмі «Іфігенія повертається» репрезентувала свій власний досвід узагальнення минулого й своє бачення шляхів виходу з цієї складної ситуації.

10 років Троянської війни або 6 років Другої світової, вони однаково руйнівні впливали на людей, убиваючи в них людське й поховавши під ним прості почуття й близькі стосунки. Руйнується зв'язок часів. Знищивши старше покоління, війна тим самим ослабила молодше, позбавивши його підтримки й досвіду предків.

Так, замість «солодкого» повернення додому, Ореста й Пілада чекали замкнені ворота зруйнованої фортеці, озлоблена сестра, розграбована спадщина й спадкове прокляття. Місце «гордого» повернення («*stolze Heimkehr*») поступилося поверненню («*Umkehr*»), що пов'язане з рухом назад. Не світлі мрії чекали на героїв, а відроджена кривава стихія родового прокляття. Не випадково Електра з'явилася перед подорожніми з мечем Агамемнона, тентами Клітемнестри, сокирою Егіста й розповіла криваву історію свого роду, обвинувачуючи у всіх своїх бідах і жалюгідному становищі предків:

*«UnssturzendieAhnen
InTantalus'Qualen,
Nichtsrührtsichzuretten
EinkommendGeschlecht.
Verfaultundvermodert,
InUnrastentfesselt,
Verderbensieuns [5, с. 32].*

*Нас кинули предки
У Танталові муки,
Ніщо не врятує
Прийдешній рід.
Прогнілі й зотлілі,
Неспокійні,
Вони гублять нас.*

Ніхто не вільний від минулого, підкреслює І. Лангнер, вирішуючи проблему злочину й відповідальності за

нього. Провина предків важкою ношею лягла на плечі нащадків, які повинні знайти сили й мужність перервати цей фатальний ланцюг злодіянь і почати нове життя.

Ім'я Іфігенії, яка по жертвувала своїм саном жриці й прихильністю Артеміді заради порятунку брата, винесене в заголовок. Саме вона є конфліктуотворюючим началом п'єси. Дещо осторононь щодо Ореста героїня перебуває на початку драми, і зовсім по інший бік, щодо Ореста, Електри, Пілада й простих жителів країни – у її кінці. Якщо для Ореста і його друга дорога до Мікен – повернення додому, то для Іфігенії – шлях у невідомість. Вона почувала себе покинутою й розгубленою:

«... Noch ah nich nicht, wohin mein Inneres Schicksal mich sendet, Priester in nicht mehr, fuhlich Michheimatlos ...» [5, с. 9].
... Я ще не уявляю, куди
Моя доля мене занесе,
Більше не жриця, відчуваю себе
Без батьківщини ...

Як колись давно, в іншому житті, точно так само як і вона, її батько, цар Агамемнон, у страшну хвилину сумніву й відчаю звернувся до зоряного в неба в пошуках підтримки й порятунку. Мікрокосм довірив себе макрокосму. Рідкісна картина єднання людини та всесвіту і явне посилення на трагедію Евріпіда «Іфігенія в Авліді». І тим контрастніше виступає в цій сцені Пілад, з його земними й плотськими бажаннями. Колишня жриця зачаровує його, збуджує у ньому бажання. Він захоплюється нею, але не розуміє, оскільки головне для нього – кохання:

**Sohab Mut! Zwing Dich zu Dir!
Zwischen Himmel – Erde
Schwebtdas Schiff -
Liebenurverbindetdie Gestade,
Liebe spannt die hohe Sternebrücke,
Liebe macht Dich irdischmächtig
Und erhebt Dich Gotterngleich»** [5, с. 13].
Зберися! Оволодій собою!
Між небом і землею -
Літає корабель -
Тільки кохання з'єднує береги,
Кохання закріплює високі зоряні мости,
Кохання робить тебе по-земному сильним
І піднімає на висоту богів.

Пілад забув, з ким він розмовляє в розумінні Іфігенії висота богів, для нього смертного – недосяжна. Сімейне прокляття уже огорнуло дочку Агамемнона. Золотий відблиск локонів нащадків Атрея, одна з найбільш значимих деталей у тетралогії Г. Гауптмана, кинула тінь на жрицю. Іфігенія завжди пам'ятала про своє царське походження, і так і не змогла забути, що була наближеною до Артеміді:

**«Anih ralle in glanzte
Noch Konigsgold.
Ihre Gebarden festlich
Erhoben, ihre stimme
Vollstrenger Hoheit»** [5, с. 62].
На ній одній блищало
Ще королівське золото.
Її жести врочисті
Піднесені, її голос
Сповнений суворої величі.

Заради божественної величі бранка прокляття Тантала – Іфігенія, намагалася вмовити Пілада зруйнувати рідну домівку й готова в ім'я «очищення» роду принести своїх близьких у жертву. Його кохання не відродило жрицю, а лише з новою силою виявило все низьке й мерзенне, що було в її душі. Привівши в дію механізм старого прокляття, вона викликала приступ загального божевілля.

Сюжетна лінія драми ускладнена мотивом суперництва двох сестер за серце Пілада: «чистої» і «святої» Іфігенії, яка прожила в чужій країні вдалині від жахів війни, і грішної Електри, яка перебувала в центрі подій, багато бачила й пережила. Але, піддавшись пристрасті, обидві стали одержимі ідеєю вбивства: Іфігенія – Пілада, а Електра – Іфігенії. Осліплені ненавистю, вони не почули голосу брата, який сам на сам намагався протистояти загальному помутнінню розуму й достукатися до сердець своїх сестер.

Ситуація загострилася, і розбіжність перейшла зі сфери особистої в суспільну. Ідея Іфігенії про будівництво нового храму богині на уламках фортеці Агамемнона й про масовий акт самогубства знайшла гарячу відсіч з боку Електри. Вона глибоко переконана, що людина, яка мало пережила й бачила скоєні жахи тільки здалеку, не має права судити й страчувати інших.

Тема злочину й покарання, провини й відплати не була центральною в творі, але вона невіддільна від проблеми «війни та її наслідків». І. Лангнер свідомо вступила в полеміку з великим твором Гете («Іфігенія в Тавриді»), підкреслюючи, що час пасивної споглядальності пройшові:

**«Mit Gebeten
Rettest Dudies
Welt nich tmehr»** [5, с. 80].
Молитвами
Ти не врятуєш
Більше цієї світ.

Зневірившись у можливість відродження, героїня Гауптмана стратила себе, благословляючи близьких на життя. У Лангнер Пілад в останній момент запобігає самогубству Іфігенії, яка проклінала своїх брата й сестру. Це був жест відчаю й власного безсилля.

Переживши війну з різними втратами, нащадки Агамемнона витратили всю свою життєву силу й запас людяності, а післявоєнна дійсність забрала залишки розуму й мужності жити далі в нестатках й злиднях. Вони як викинуті на берег риби:

**«Iphigenie ohne Gött in,
Ohne Könis thron Orest
Und Elektra ohne Liebe!
Alle ohne Glauben, ohne Nahrung»** [5, с. 42].
Іфігенія без богині,
Без королівського трону Орест
І Електра без кохання!
Усі без віри, без їжі.

Здається, уже ніхто й ніщо не врятує дітей Агамемнона від трагічного кінця. Але несподівано хвиля загального божевілля й психозу зіткнулася з мудрістю простої старої, яка була дуже обурена поведінкою царських нащадків і глибоко впевнена:

**«Und habt (ihr)doch vom Leben
Noch nichts erprobt.
Keiner von Euch**

*Schmeckte des strebsamen Wirkens
Nahrende Ernte:
Pristerin, Du nicht,
Orest nicht und Du selbst, Elektra,
Spielt noch im Schlamme
Mitfürstlichem Prunk» [5, с. 90].
(Ву) нічогоще
Не випробували в житті.
Ніхто з вас
Не зазнав старанної праці
врожаю, що наближається:
Жрице, тині,
Орест – ні й ти сама Електра,
Грасице в бруді
Зкнязівською розкішню.*

Вустами цієї жінки говорила рішуча правда й життєвий досвід, що вона хотіла передати наступному поколінню. Її функція – оберігати й направляти, поєднуючи минуле з сьогоденням. Полум'яна промова старої повернула ясність розуму молодим Атридам і приводить до розуміння простої істини, висловленої Електрою:

*«Endlich erkenn ich:
Uns fehlte das sinnvolle Werk» [5, с. 93].
Нарешті зрозуміла я:
У нас просто не було осмисленої справи.*

Думки старої знайшли підтвердження в словах і вчинках дівчини-пастушки, яка посідає особливе місце в драмі. Вона відродила душу нащадка Агамемнона й пригостила молоком і хлібом – дарами Великої Матері Землі – Ореста, Пілада й Електру, прилучаючи до нового життя. Письмениця втілила в дівчинці свою надію, вона є своєрідним символом майбутнього.

Без імен ні стара й дівчина – два полюси єдиного цілого (минуле й майбутнє), у центрі якого – Орест, Електра й Пілад (сьогодення). Автор зв'язав розірвані нитки всесвітнього часу і відновив зв'язок поколінь. Тільки разом вони зможуть побудувати нове життя, і з цього моменту починається його відлік. Усі учасники драми глибоко переконані, що складовою частиною людського існування, окрім любові й свідомої праці, є віра.

Війна зруйнувала храми, підірвавши людину з сердини. Позбавлена морального стрижня, людина втратила чіткі життєві орієнтири, перестала розрізняти межу між добром і злом, що призвело до хаосу й божевілля.

Іфігенія є своєрідним втіленням сучасної віри. Але лангнерівська героїня дуже відрізняється від світлого образу, створеного генієм Гете. Протягом усього твору її практично не залишала думка про те, що вона жриця, й бажання служити богині виявилось сильнішим від бажання кохати й бути коханою. Це був не її вибір, але, один раз підкорившись, вона залишилася йому вірною.

Іфігенія занадто довго прожила поруч з божественним, тому не сприймає земного існування з його пристрастями, горем і нестатками. Вона дуже формально бачить свої «обов'язки», знижуючи їх до рівня сліпого поклоніння богині. Крижана велич, жрецька пихатість і гордія серця жакливо поєдналися в дочці Агамемнона і відокремили її від світу. З дитинства заручена зі смертю й освячена божественним холодом, вона – сліпа й глуха до людських страждань.

Втративши милість Артеміди, героїня втратила й божественну ясність сприйняття світу. Не один раз зраджує

на, вона боялася жити. Ледь не вбивши через ревності Пілада, Іфігенія ще більше укріпилася в думці, що вона не призначена для земного життя, і тому так люто заперечувала силу Матері Землі. Вона єдина з нащадків Атрея, хто відкинула її дари.

Героїня належить до галереї образів І. Лангнер, які з'явилися на сцені в першій половині ХХ століття. Це характери, які у всіх важких обставинах діють всупереч подіям і відновлюють свої сили з власного «я». Періодом великої моральної роботи для жриці стало життя в зруйнованому храмі. Зломлена своїм страхом перед життям, але непоступлива, вона довгі три роки провела в стомливій праці й молитвах. Її єдиними супутниками були самотність і тяжкі думи.

Іфігенія не покинула брата й сестру. Вона багато працювала, але не разом з ними. Підтримуючи один одного: вона їх – молитвою, вони її – їжею, діти Агамемнона пережили важкі часи. Земля й боги винагородили їх: Ореста, Електру, Пілада й пастушку – урожаєм, любов'ю й щастям, Іфігенію – свободою від земної долі й будинком. Вона пройшла довгий і тернистий шлях до розуміння земної світобудови й свого духовного призначення:

*«Erde und Himmelszelt, beides
Umfaßt die Welt, glücklicher
Kehr ich jetzt heim, weiß
Euch geborgen, wie ihr 'serwählt!» [5, с. 124].*

*Земля й небесний намет, обидва
Охоплюють світ, більш щасливою
Я повертаюся зараз додому, знаючи,
Що ви врятовані, оскільки ви самі це вибрали!*

В її останніх словах, звернених до близьких, нарешті, примирилися два протилежних світи: земний і небесний, які протягом усього твору боролися за героїню. Письмениця постійно підкреслювала відмінність між «земним» (Irdisch) і «небесним» (Himmlisch), акцентуючи увагу читача на контрасті, що експліцитно й імпліцитно наявний на всіх рівнях твору. Можна тільки припустити, що таке протиставлення, щось на кшталт гауптманівського дуалізму, сягає корінням до концепції Ніцше про «аполлонівський» і «діонісійський» початок трагедії.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Продовживши трансформаційну лінію Г. Гауптмана, Ільзе Лангнер у драмі «Іфігенія повертається» репрезентує свій власний досвід узагальнення катастрофи, що сталася, вбачаючи можливість і шляхи відродження народу у вірі, любові, усвідомленій діяльності й наполегливій праці, яка облагороджує. Це дозволяє збагатити міф про Іфігенію християнськими ідеями. Причину занепаду роду Атридівнімецький драматург вбачає у спадковому проклятті, гордині й прагненні до божественності. Істотному перегляду піддається образ Іфігенії. Вона втрачає ореол святості, а її безмежна любов і всепрощення під впливом реалій ХХ століття перетворюються на байдужість і бездушність.

Однак, проблема вивчення специфіки творчого методу німецького драматурга не може бути розкрита в межах однієї статті. Вона залишає широкі обрії для подальшого дослідження, адже Ільзе Лангнер належить до тієї категорії письменників, які гостро відчувають «дух» свого часу й відгукуються на його вимоги своїми творами.

Література:

1. Nadkierniczna-Stasik A. Eine Weltbürgerin aus Schlesien. Zum Werk Ilse Langner / A. Nadkierniczna-Stasik // Schlesien als literarische Provinz: Literatur zwischen Regionalismus und Universalismus. – Leipzig: Leipziger Uni-Vlg; Auflage: 1., 2008. – S. 144–153.
2. Schulte Brigitta M. Ich möchte die Welt hinreißen... Ilse Langner 1899-1987. Ein Porträt / Brigitta M. Schulte. – Rüsselsheim: Christel Göttert Verlag, 1999. – 336 s.
3. Melchert M. Die Frau, die erst kommen wird... Die Dramatikerin Ilse Langner / M. Melchert. – Berlin: Trafo Verlag, 2002. – 298 s.
4. Marshall C. IlseLangner's Klytämnestra: A Feminist Response to the Rhetoric of War/ C. Marshall // Women in German Yearbook. – 1999. – Vol. 14. – Pp. 183–199.
5. Langner I. Iphigenie kehrt Heim / I. Langner. – Berlin: Aufbau-Verlag, 1948. – 126 s.

Гура Н. П. Морально-психологические аспекты интерпретации образа ахейской царевны в драме И. Лангнер «Ифигения возвращается»

Аннотация. В статье исследуется рецепция мифа

об Ифигении немецкого драматурга Ильзе Лангнер. Основное внимание сфокусировано на трансформации образа главной героини, которой она подверглась в немецкой литературе первой половины XX века.

Ключевые слова: миф, мифологический сюжет, интерпретация, драма, образ, героиня.

Gura N. Moral and psychological aspects of Achaean princess's interpretation in Ilsa Langner's drama «Iphigenia comes home»

Summary. The article deals with the perception of Achaean princess's myth of German playwright Ilse Langner. It focuses upon transformation of main heroine which she was subjected to in German literature of the first part of XX century.

Key words: myth, classical plot, interpretation, drama, character, heroine.